

DÎVÂN ŞİİRİNDE DESTAN KAHRAMANI OLARAK ZÂLOĞLU RÜSTEM¹

Ayşe CENGİZ²

ÖZET

Fars mitolojisinin önemli kahramanlık figürlerinden biri olan Zaloğlu Rüstem, Firdevsî'nin *Şehname*'siyle ortaya çıkan destanî bir öykü olarak Fars şiir, edebiyat ve sanatında çok zengin ve derin bir şekilde işlenmiştir. Türk edebiyatına bu zengin işlenmişlik içinden gelen Rüstem, dîvân şairlerinin üzerinde en çok kalem oynattıkları bahislerden biri olarak göze çarpar. Bu bağlamda dîvân şairlerinin bir kahramanı olarak Rüstem'i oldukça benimsedikleri görülür. Kasidelerin methiye bölümlerinde Rüstem, memduhun kahramanlığına gönderme yapar. Bu itibarla dîvân şairleri, Rüstem ve onun savaş gereçleriyle ilgili zengin bir atıf dizgesi oluşturmuşlardır.

Bu makalede dîvân şairlerinin mitolojik bir figür olan Rüstem'in cengâverlik yönüne ilişkin neler söyledikleri irdelenecektir. Böylelikle dîvân şairlerinin kahramanlık idesiyle özdeşleştirdikleri Rüstem figürünü nasıl işledikleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dîvân şiiri, Zaloğlu Rüstem, Fars edebiyatı, *Şehname*, Firdevsî.

ABSTRACT

One of the important heroic figures of Persian mythology, Zaloglu Rustem, is a legendary story that emerged with the *Şehname* of Firdevsî and has been processed in a rich and profound way in Persian poetry, literature and art. Rustem, who came to Turkish literature due to this rich procession, strikes as one of the bets he played the most on pencil poetry. When poets use Rustem as a reference, they use *Şehname* as a reference. In this context, the religious poets have adopted Rustem quite frequently and have made these features especially as a companion element to increase the value of poet in the psalms part of the poetrys, and have formed a rich reference line about Rustem and his war devices depending on this frequency.

In this article, Rustem, a mythological figure of divan poets, will examine the direction of the poetry and what poets say in this context. Thus, how the divan poets have expanded the Rustem data they have identified with the heroic idol will be addressed.

Key Words: Divan poetry, Zaloglu Rustem, Persian literature, *Şehname*, Firdevsî.

¹ Beyitlerin künyelerinin gösterilmesinde şu yöntem kullanılmıştır:

Şairin adı, şiirin dîvândaki numarası ve beyit numarası. Örnek: (Vahyî, K 25/4). Eseri yayına hazırlayanın adı ise kaynakçada belirtilmiştir.

Beyit künyelerinde kullanılan kısaltmalar ise şunlardır: G (Gazel), K (Kaside), MG (Musammat Gazel), T (Tarih), TB (Terkib-i Bend).

²Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, TDE ABD Doktora Öğrencisi, aysecengiz_2690@hotmail.com.

GİRİŞ

İran'ın millî kahramanı olan Zâloğlu Rüstem, Sâm'ın torunu, Zâl'in oğlu, Sührâb ve Ferâmurz'un babası, Bîjen'in dedesidir. *Şehname*'ye göre hamile olan Zâl'in karısı bir türlü doğum yapamaz. Çaresiz kalan Zâl, kendisini büyüten Simurg'un darda kaldığı zaman yakması için kendisine verdiği tüyleri yakar ve hemen Simurg imdadına yetişir. Ona, bunun normal bir hamilelik olmadığını, doğacak çocuğun olağanüstü bir çocuk olduğunu söyler. Çocuğun normal yollarla doğamayacağını, akıllı bir adam getirerek karısının karnını yardımasını ve çocuğun bu suretle dışarı çıkarılmasını söyler ve gider. Uygulanan bu yöntemle Zâl'in bir çocuğu olur. Çocuk gerçekten de normal bir çocuk değildir. Başındaki saçlar kırmızı, yüzü kan gibi, elleri de kanlıdır. Henüz yeni doğduğu halde bir yaşındaki çocuğun görünümüne sahiptir.

Firdevsî'nin *Şehname*'sinde efsanevi yaşam öyküsü anlatılan Rüstem, Keykubad zamanından Keyhusrev'in ölümüne kadar cihan pehlivanı yani Emîrû'l-Ümerâ olarak anılır. Yalnız oğlu Sührâb'a yenilmiş, fakat ikinci karşılaşmada onu alt edip hançerlemiş ve hançerledikten sonra kendi oğlu zannettiği kişinin aslında rakibinin, oğlu olduğunu fark etmiştir.

Dîvân şiir ve nesrinde Cem bezm, Rüstem de rezm simgesidir. Gücü, yiğitliği ve destanı ile anılır (Zavotçu, 2013;615).

Dünya pehlivanı, ünlü İran efsanelerinin en büyük kahramanı Rüstem, yine İran millî kahramanı ak saçlı Zâl'in Kâbil şahının kızı Rûdâbe ile evliliğinden dünyaya gelmiştir. Annesi Rûdâbe, dedesi Sâm, eşinin adı Tehmîne ve kızının adı da Bânûgoşesb'tir. Doğumu da yaşantısı gibi olağanüstü ve şaşırtıcıdır. Her şeye çare bulan Simurg'un yardımıyla dünyaya gelmiş ve yaşlılarından daha hızlı büyüyüp gelişerek kısa süre sonra yiğitlere yaraşır bir vücuda ve güce kavuşmuştur.

Başarılarla dolu hayatının tamamı özgürlükler içinde Zâbulistân'da geçmiştir. Özellikle savaşlarda sıkıntıya düştükleri anlarda İran krallarının yardımlarına koşmuştur. Her defasında İran halkını tehlikelerden kurtarmış, Hefthân'ı geçtikten sonra Dîv-i Sepîd ile savaşmış, sonra Bîjen'i Efrâsiyâb'ın kuyusundan kurtarmıştır. Ehrimen yaradılışlı Efrâsiyâb'dan Siyâveş'in intikamını almış, Eşkebûs'u öldürmüş, bilmeyerek oğlu Sohrâb'ın bağrını parçalamış, nihayet ömrünün sonlarına doğru mağrur şehzade İsfendiyâr, Goştâsp'ın hileleriyle onun elinde can vermiştir. Bu olanlardan sonra artık Rüstem'in boğazından tatlı bir lokma geçmez. Sonunda üvey kardeşi Şeğâd'ın hileleriyle bir kuyuya düşürülerek atı Rahş'la birlikte öldürülmüştür (Yıldırım, 2008; 592).

Zâloğlu Rüstem yiğitlik, kahramanlık, vatan sevgisi ve cesareti temsil eden mitolojik bir figürdür. Fars mitolojisinin kahramanlık idesinin somutlanmış bir yansıması olan Rüstem, İran'ın kadim mitolojisinin izlerini taşıyan Avesta'da yer almayıp Firdevsî'nin *Şehname*'sinde ortaya çıkan bir destan kahramanıdır. *Şehname*'nin verdiği bilgilerden Hun-İskit menşesine dayanan Sakalara mensup gösterilen Rüstem, *Şehname* içerisinde yer alan destanların, edebiyat ve sanata en çok ilham verenlerinden biri konumundadır. Rüstem'in doğumundan ölümüne değin oldukça geniş bir destan niteliğinde işlenmesi, bir kahramanın her şeyiyle o metinde yer alması, başta Fars edebiyatı olmak üzere İslam medeniyetinin diğer edebiyatlarını ve bu arada Türk edebiyatını da derinden etkilemiştir. Şüphesiz savaşçı bir millet olan ve cengâver bir ruh taşıyan Türkler, Rüstem'in kişiliğinde

kendi kahraman ideallerini büyük ölçüde ifade eden Rüstem tipini çok sevmişlerdir. Rüstem'in adalet ve iyinin yanında oluşu, bunları tesis etmek için canını ortaya koyuşu, bütün hayatını bu amaçlar için geçirmesi ve ölünceye değin er meydanında görünmesi cengâver ruhlu atalarımızı son derece etkilemiş ve yapıp ettikleri pek çok kahramanlık ve yiğitliği Rüstem'in adıyla taçlandırmışlardır.

Dîvân edebiyatında yukarıda değindiğimiz hususlardan dolayı Rüstem, oldukça geniş bir biçimde ele alınmış ve işlenmiştir. Rüstem'in atı, başlığı, gürzü, kılıcı, narası, savaştaki ince zekâsı gibi pek çok niteliği ve bu niteliği sağlayan savaş gereçleri Fars ve Türk şairlerinin özel atıflarla zenginleştirdikleri bir telmih alanı oluşturur. Bu genişlikle orantılı olarak dîvân şairi, memduhunun savaşta gösterdiği liyakat ve cesareti Rüstem'le kıyaslamaktan özel bir zevk duyar. Rüstem'le kıyaslanmaktan dolayı aynı zevki memduhun da duyması bir hakikat olduğu için şairler, övdüklerinin temayüllerine bağlı olarak onları Rüstem'le kıyaslamayı hiçbir zaman elden bırakmamışlardır.

Rüstem'in savaşçı kişiliğinin ve bu kişilikle temayüz eden savaş gereçlerinin mecazî bir biçimde ele alındığı iki kıyas alanı daha vardır. Bunlardan biri; sevgilinin güzellik unsurlarının, Rüstem'in savaş gereçleriyle kıyaslanmasıdır. Mesela, sevgilinin nigâhı, Rüstem'in ölümcül kılıcından daha üstündür. Rüstem'in mecazî bir unsur olarak kullanıldığı diğer bir alan da tekke şiiiridir. Tekke şairleri, Rüstem'in özelliklerini mecazî bir dille yansıtarak nefsin karşısında kendilerini Rüstem gibi konumlamışlardır.

Dîvân Şairlerinin Mitolojik Bir Karakter Olan Rüstem'i Ele Alış Biçimleri

Dîvânlarda Rüstem ve onun savaş gereçleri mecazî bir biçimde sevgilinin güzellik unsurları ile kıyaslanır. Biz bu makalede bu kıyas unsurlarını göz ardı ederek sadece Zaloğlu Rüstem'in öyküsünü mitolojik boyutuyla koruyan beyitleri ele aldık. Böylelikle dîvân şairlerinin mitolojik bir cengâver figür olarak Rüstem'i ele alırken ne ölçüde *Şehname*'ye bağlı kaldıklarını ve ne ölçüde ondan ayrıldıklarını belirlemeye çalıştık.

Yûnus Emre, Rüstem'in Hefthân diye bilinen yedi macerasından esinlenerek kendisinin nefsin dokuz aslanı, yedi yılanı ve dört ejderhasıyla cengini, Rüstem'in cenkleriyle kıyaslar ve kendisinin cenklerinin de Rüstem'den aşağı kalmadığına vurgu yaparak bu mücadelenin kendisini bir destan kahramanı haline getireceğini söyler. Buradaki dokuz, yedi ve dört sayılarının nefis ve nefis merhaleleriyle ilgili sayılar olduğunu belirtmekte yarar vardır:

Bu tokuz arslan u yedi evren ü dört ejdehâ

Bunlarınla ceng idem Rüstem olam destân olam (Yûnus Emre, G 201/24)

(Bu dokuz arslan, yedi yılan ve dört ejderha ile cenk edince Rüstem olup destan olurum.)

Vahyî, kendisinde mutluluğun hüznü galebe çalmasını, Rüstem'in cenk esnasında attığı naranın şiddetinden dehşete düşerek cenk meydanını terk eden düşman askerlerine gönderme yaparak vurgular:

Rüstem-i şâdî olunca pâ-dih-i sahrâ-yı dil

Ceyş-i ahzâmı sadâsıyla gürîzân eyledi (Vahyî, K 25/4)

(Mutluluk Rüstem'i gönül sahrasına ayak basınca, narasıyla hüznün askerlerini kaçırdı.)

Sünbülzâde Vehbî, Rüstem'in cenk meydanına pervasızca girişine telmih yapmaktadır. Anlatıldığına göre Rüstem, cenk meydanına gözünü kırpmadan dalan korkusuz bir cengâverdir. Onun savaşa azmi karşısında düşman askerlerinin her birisi birer kahraman da olsa dayanamayarak cenk meydanını terk etmektedirler:

Tayanmaz Kahramân olsa cüyûş-ı düşmen-i makhûr

Hücûm ettikçe Rüstemler gibi meydân-ı heycâya (Sünbülzâde Vehbî, K 29/30)

(Rüstemler gibi cenk meydanına hücum ettikçe Kahraman da olsalar, kahra uğramış düşman askerleri dayanamazlar.)

Sünbülzâde Vehbî aşağıdaki beytinde Rüstem'in aslanla savaşa serüvenine gönderme yapmaktadır. Bu serüvende Rüstem, kükreyerek kendisine saldıran bir aslana karşı hücum edip onu öylesine feci bir şekilde yenmektedir ki yerdeki aslanın bu halini gören gökteki aslan –Kastedilen aslan burcudur.- hemen sığınağı olan burca girmekte ve orada Rüstem'in gelip kendisini öldüreceği korkusuyla tir tir titremektedir:

Esed burca girip teb-lerze-i havfa düçâr olmuş

Görelen Rüstemâne hamlesin şîr-i jiyân üzre (Sünbülzâde Vehbî, T 15/31)

(Rüstem'in kükremiş aslan üzerine yaptığı hücumu görünce aslan burca girerek korkudan titremeye başlamış.)

Sünbülzâde Vehbî, Rüstem'in güç ve kuvvetinin bir yönünü teşkil eden pehlivanlığı üzerinde de durmaktadır. Rivayete göre er meydanında Rüstem'in sırtını yere getiren bir pehlivan yoktur. Onunla müsabakaya girişen bir pehlivanın Rüstem'in acı kuvveti altında ezileceği muhakkaktır. Bu duruma düşen bir pehlivanın yapacağı en iyi şey Rüstem'e seslenerek pes ettiğini bildirmesidir:

Güleşmek gelmez elden Rüstem-i pür-zûr-ı 'aşkıñla

Demekdir çâresi ey pehlevân el arkası yerde (Sünbülzâde Vehbî, G 216/4)

(Ey sevgili, senin aşkının güçlü Rüstem'yle güreşmek mümkün değildir. Ey pehlivan, bunun çaresi pes demektir.)

Süheylî, Rüstem'in gerek savaşta gerekse avcılıkta çok mahir bir şekilde kullandığı kemendine atıf yapmaktadır. Nitekim Rüstem, Kâmûs adlı bir düşman ile savaşmış ve onu kemendiyle etkisiz hale getirmiştir:

Bend ider hasm-ı bed-endîşi kemend-i kahruñ

Nite kim Rüstem-i destânuñ elinde Kâmûs (Süheylî, K 27/21)

(Kahrının kemendi, tıpkı Rüstem'in Kamus'ı ele geçirmesi gibi kötü fikirli düşmanın başına geçer.)

Revânî, memduhunun askerlerinden bahsederken onların her birisinin cenk meydanında birer Rüstem olduklarını dile getirmekte, memduhunun da muzaffer Keyhüsrev olduğuna işaret etmektedir:

Cemşiddür bezimde şehâ her kulun senün

Rüstem durur zamânedê her biri kılsa ceng (Revânî, K 14/14)

(Ey şah, senin her benden içki meclisinde bir Cemşid, cenge çıktıklarındaysa her biri bir Rüstem'dir.)

Süheylî, Rüstem'in cenk meydanındaki durumuna gönderme yapmaktadır. Cenk denince akla ilk gelen cengâver olan Rüstem, savaş meydanının baş cengâveri olarak efsaneleşmiştir:

'Arsa-i rezmüñ ser-âmed Rüstem-i destânısın

Bezm-i 'irfânuñ muhakkak Câmî-i devranısın (Süheylî, K 3/2)

(Cenk meydanının baş cengâver Rüstem'isin, irfan meclisinin de zamanedeki Cami'sisin.)

Şehrî, Süheylî'nin yukardaki beytine benzer bir şekilde Rüstem'in savaş meydanındaki benzersizliğine atıf yapmakta ve onu savaşı huy edinmiş biri olarak nitelemektedir:

Rüstem- ecdâd-ı vegâ-pîşe-i bî- hem-pâ kim

Besdür ol merd-i hünermende dem-i ceng-i 'azîm (Şehrî, K 7/17)

(Rüstem, savaş mizaçlı benzersiz cetlerden biridir. O hünerli ere, hünerini göstermesi için büyük bir cengin kopması yeterlidir.)

Nigârî de benzer bir içerikle kendisini ve çevresini savaş meydanının cesur erleri olarak niteler ve düşman askerinden korkusu olmadığını belirtir. Nigârî'nin bu beyti tasavvufî içerikli olup kendisini ve dervişlerini, nefsin ve şeytanın askerleri karşısında Rüstem'in savaştığı gibi savaştan mertler olarak gösterir:

Leşger-i agyârdan endîşemiz yokdur belî

Merd-i meydânız ki Rüstem tek şecâ'at bekleriz (Nigârî, G 301/5)

(Düşman askerinden endişemiz yoktur. Cenk meydanının mertleri olduğumuzdan Rüstem gibi yiğitlik gözetiriz.)

Süheylî'nin aşağıdaki beytinde Rüstem'in tılsım bozma özelliğine atıf yapılmıştır. Ancak atfın niteliğine bakılırsa şair, Rüstem'e kozmik bir anlam yüklemektedir. Buna göre Rüstem, kişilerin felektan kaynaklanan kötü talihlerini feleğin dönüşüne müdahale ederek gideren bir kozmik kahraman özelliği ile öne çıkmaktadır ki bu bilginin kaynağı muhtemelen *Şehname* değildir:

Bozmak isterseñ tılısmâtını çarh-ı güm-rehûñ

Al elinden sâkiyâ kaldur ayagi Rüstem ol (Süheylî, G 193/4)

(Ey saki, yolunu şaşmış feleğin tılısmlarını bozmak istersen, elinden ayağı alıp kaldır da Rüstem ol.)

Sehâbî, Zâloğlu Rüstem destanına farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. O, Rüstem'in İsfendiyar'ı Simurg'tan öğrendiği bilgi ile yenmesini tasvip etmez. Simurg, Rüstem'e kendi tüyünden iki ok vererek bu okları İsfendiyar'ın gözüne atmasını çünkü tunç bedenli (rüyinten) olan İsfendiyar'ın sadece gözlerinin korunaksız olduğunu bildirir. Rüstem de bu bilgi ile gücü karşısında acze düştüğü rakibini okla öldürür. Şair, bu durumu bir hile olarak niteler ve Rüstem'in değil, İsfendiyar'ın yanında yer alır. Bu tavır bir ölçüde mertlik sembolü olan Rüstem'in namertliğe de meyyal oluşunu göstermektedir. Şair, kişinin felek zâlinin hile oklarından kurtulamayacağını söyleyerek hile yaparak öldürmektense Rüstem'i gücüyle mağlup eden İsfendiyar gibi olmayı öğütler:

Olmazsın zâl-i çerhün tîr-i mekrinden halâs

Rüstem'i nîrûyile maglûb iden Rûyin-ten ol (Sehâbî, G 227/4)

(Felek Zâl'inin hile okundan kurtulamazsın. Gel Rüstem'i gücüyle malup eden Rûyinten ol.)

Sehâbî, bâdenin akli mağlup etmesini ilginç bir telmihle Sürhâb'ın Rüstem'i alt etmesine benzetir. Hikâyeye göre Efrasiyab, Rüstem'e bir tuzak kurarak onu kendi oğlu olan Sürhâb ile savaştırmış ve böylelikle ikisinden birden kurtulmayı amaçlamıştır. Bu mücadelede babası Rüstem'i alt eden Sürhâb, kapışmanın devamında Rüstem tarafından göğsünden hançerlenerek öldürülür. Sehâbî, cengin ilk etabında Sürhâb'ın babası Rüstem'i altına alışına telmih yaparak Sürhâb kelimesinin anlamı üzerinde oynamaktadır. Sürhâb'ın lügat anlamı kızıl su, mecazen mey anlamına gelmektedir:

Bâdeden zâl-i hîred düşse 'aceb mi ayaga

Rüstem-i Zâl'i ayakdan düşürür sürh-âb-ı mey (Sehâbî, G 418/2)

(Bâdeden akıl zâli ayağa düşse şaşılır mı? Zira meyın kızıl suyu (sürhâb) Zâloğlu Rüstem'i ayaktan düşürür.)

Sa'id Giray, Rüstem'in kahramanlığından bahsetmek yerine onun zincire vurularak esir edilmesine atıf yapmakta ve kendisini bu vesileyle Rüstem gibi sevdiğinin zülûflerini de zincir gibi tasvir etmektedir:

Rüstem-i saf-şiken-i manzarı olsa rûyuñ

Anı zencîre çeker kâkül-i 'anber-bûyuñ (Sa'id Giray, G 102/1)

(Ey sevgili senin yüzün saflar yaran Rüstem'in seyirgahı olsa amber kokulu saçın onu zincire çeker.)

Nigârî, zamanedeki bozulmanın hüner sahipleri ve dava talipleri arasında bile görüldüğünü hatta bunların kendi aralarında işi kavgaya kadar götürdüklerini Rüstem ile İsfendiyar'ın kavga edişlerine telmih yaparak belirtir:

Erbâb-ı hüner tâlib-i da'vâ işi peykâr

İsfend-i hünermend ü belî Rüstem-i kîn-dâr (Nigârî, TB 2/4)

(Hüner erbabı ve dava taliplerinin işi gücü kavga. Sanki hünerli İsfend ve kinci Rüstem gibidirler.)

Sakıp Dede, Rüstem'in savaş meydanında kalkan olarak kullandığı aynasından bahsetmektedir. Bu bahiste aynanın kalkan olmasından çok aynalı kalkanın kullanılması akla daha yatkındır. Rüstem, bu aynalı kalkanı ile düşmanlarının ok, kılıç ve gürz darbelerine karşı kendini savunmaktadır:

Bî-mihekk-i sine olmaz sırr-ı gamze rû-nümâ

Rûy-ı meydân ü siperdür Rüstemün âyînesi (Sakıp Dede, G 159/3)

(Gamze sırrının yüz göstermesi için sine mihenk olmalıdır. Çünkü Rüstem'in aynası savaş meydanında siperdir.)

Nev'îzâde, feleğe sitem ederek onun zamane eliyle insanların hayatlarını altüst edişine tepki göstermektedir. Felek, Rüstem gibi bir kahramanı üvey kardeşinin kazdığı kin çukuruna düşürmüş, İsfendiyar gibi bir kahramanı da gözlerini oklatarak Rüstem'e öldürtmüştür:

Sen kazmaduñ mı Rüstem için çâh-ı kîneyi

Sen düzmeduñ mi dîde-i Rûyîn-ten'e hadeng (Nev'îzâde, MG 1/3)

(Rüstem için kin kuyusunu sen kazmadın mı? Rûyîntenin gözüne ok atmayı sen tertip etmedin mi?)

Ahmedî, Sehabî gibi İsfendiyar'ın yanında saf tutarak onun bir nevi hileyle öldürülmesine tepki gösterilmektedir. Bu bağlamda İsfendiyar eğer memduhunun azametine sığınsaydı Rüstem onu okla öldüremezdi fikrini ileri sürer. Ahmedî, İsfendiyar'ın ölümünü onun mağrur oluşuna bağlar. İsfendiyar, mağrurluğu bırakıp da Hakka sığınmış olsa Hakkın azameti ona siper olacak ve Rüstem'in ölümcül okundan kurtulacaktır:

Ger şükûhından siper duta-y-ıdı İsfendiyâr

Ohını ırgürmez-idi Rüstem-i Destân aña (Ahmedî, G 6/22)

(Eğer İsfendiyar senin azametini siper tutsaydı, Rüstem onu oklayamazdı.)

Ahmedî, aynı olayı bir kez daha ele alarak Rüstem'in olduğu yerde İsfendiyar'ın bir şekilde Simurg'un tüyünden yapılmış okla ölümünün muhakkak olduğu ayrıntısını ekler:

Yiye ankâ yünlü okı İsfendiyâr

Orada kim Rüstem-i Destan gelür (Ahmedî, G 37/9)

(Ne zaman ki bir yerde Rüstem belirse İsfendiyar, anka tüylü oku yer.)

Ahmedî, Rüstem'in okla İsfendiyar'ı öldürmesi olayına telmih yaparken zımnen Rüstem'in İsfendiyar'ı öldürme şeklini de onaylamamış olur. Bu bağlamda ondan daha iyi bir okçu olan Areş'i hatırlatır. Areş, İran'la Turan savaşında sınır belirlenmesi için ok atan bir okçudur. Rivayete göre onun şafak vakti attığı ok öğleye kadar yol almış ve İranlılar savaşta Turanlılara karşı kaybettikleri toprakları bu ok sayesinde tekrar kazanmışlardır:

Döyemez cân eger Rüstem olursa

Gözüne kim atar ol tîr-i Areş (Ahmedî, G 309/4)

(Areş okunu gözüne attığı zaman Rüstem bile olsa can o oka dayanamaz.)

Şeyhülislâm Yahya, Rüstem'in yayının her pehlivan tarafından çekilemez sertlikte olduğuna gönderme yaparak memduhunun gücünü bu telmih üzerinden över. Memduhunun öylesine bir kol gücü vardır ki onun kudretli elinde Rüstem'in yayı kepaze olmuştur:

Kemân-ı Rüstem olmaya kepâde dest-i kadrinde

Ne kuvvettür ki oldı himmeti bâzûsına rûzî (Şeyhülislam Yahyâ, G 441/2)

(Nasıl bir kuvvettir ki onun pazusuna kısmet oldu ve onun kudretli elinde Rüstem'in yayı kepaze oldu.)

Beyânî, Rüstem'in cenk esnasındaki sabır, dayanıklılık ve azmine atıf yapmaktadır. Rüstem, hiçbir cenkte meydanı terk etmemiş, rakibi önünden kaçmamış ve her zaman ölümüne savaşmıştır. Onun bu özelliği daima rakiplerinin dirençlerini kıran bir üstünlük olarak yansımıştır:

Nice şeh ma'reke-perdâz u Nerîmân-heybet

Nice şeh Rüstem-i tâkat-şiken-i hasm-ı 'anîd (Beyânî, K 3/25)

(Nice şah, savaşçı ve Neriman heybetlidir. Nice şah inatçı hasmın takatini kıran Rüstem'dir.)

Beyânî, aşağıdaki beytinde Rüstem'in dramatik bir mücadele olan oğlu Sürhâb ile mücadelesine gönderme yapar. Rüstem, karşısında kendisini zor durumda bırakan rakibinin oğlu olduğunu bilmeksizin onunla mücadele eder ve sonunda onu göğsünden hançerleyerek evlat katili olur. Beyânî, sevgilinin gamzesini Rüstem'in hançerine, sinesini de Sürhâb'ın sinesine teşbih ederek gamzenin katillğine vurgu yapar:

Hançer-i gamze-i hûn-rîzini der-kâr eyler

Çâk eder sînemüzi Rüstem-i kâtil-vârî (Beyânî, G 834/4)

(Sevgili kan dökücü gamze hançerini ortaya çıkarıp katil Rüstem gibi sinemizi parçalar.)

Ravzî, hakimane bir edayla konuşarak dünyanın geçiciliğine vurgu yapar. Kişi her gün Hüsrev gibi muradının küheylanına binse ve Rüstem gibi okunu atarak

hedefini vursa da sonuçta bütün bu eylemler hükümsüz kalacak ve kişinin devranı sona erecektir:

Binüp Husrev-sıfat Şebdîz-i ‘îş ü ‘işrete her gün

Kemân-ı Rüstem’i çekdüñ şikâra tîrûñ urduñ tut (Edincikli Ravzî, G 136/5)

(Her gün Hüsrev gibi işret şebdizine binip Rüstem’in yayını çekip ava onun okunu attın say.)

Kânî, Rüstem’in her birisi İran ile Turan arasında bir serüven olan yedi macerasına atıf yapmaktadır. Rüstem, bu maceralarının her birinden başarıyla çıkmış ve her başarının ardından kendisine bir ziyafet sofrası kurmuştur:

Heft hân-ı Rüstemi şu hefte harfî añdırur

Şeş-der-i şeş sûy-ı gam ki şeş-per-i sâpûr olur (Kânî, K 36/19)

(Rüstem’in yedi sofrası şu yedi harfî andırır. Gamın altı taraflı altı kapısı Şapur’un altı kanatlı gürzü olur.)

SONUÇ

Fars mitolojisinin kahramanlık figürlerinden birisi olan Rüstem kıssası hem Fars şiirinde hem de Türk şiirinde oldukça yoğun bir şekilde işlenmiştir. Dîvân şairleri bu mitolojik kıssayı hem âşık-sevgili ilişkisinin hem insan-nefis ilişkisinin hem de kahraman-cenk ilişkisinin bir göstereni olarak kullanmışlardır. Bu kullanımda dîvân şairleri Rüstem’i sadece kahraman olarak övmemişler bunun yanında hile ile rakibini öldürmesinden dolayı eleştirmişlerdir. Mitolojik kıssa içinde Rüstem’in bilmeksizin oğlunu öldürmesi olayını ise katillik olarak nitelemişlerdir. Böylelikle Rüstem, hem bir kahraman hem bir kindar hem de bir evlat katili olarak değişik algıların karşılığı olarak işlenmiştir. Ayrıca dîvân şairleri Rüstem ve babası Zâl münasebetiyle kozmik bir yön daha geliştirmişler ve Rüstem’i hem mitolojik hem de kozmik bir unsur olarak ele almışlardır.

Dîvân şiirinde Rüstem’le ilgili bütün kullanışlar ele alınıp geniş bir incelemeye tabi tutulursa inanıyoruz ki Rüstem kıssasının mihenginde Türk dîvân şairlerinin edebi, estetik, deruni ve ahlaki kaygıları ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, Yaşar (Tarihsiz). Ahmedî, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> 25.02.2017.

ARI, Ahmet (2011). Sâkıb Dede ve Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim:

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10645,sakibdededivani girispdf.pdf?0>
20.03.2017.

AVŞAR, Ziya (Tarihsiz). Revânî Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10642,giris-revanipdf.pdf?0> 16.03.2017.

AYDEMİR, Yaşar (2009), Ravzî Divanı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10602,girispdf.pdf?0> 12.02.2017.

BAŞPINAR, Fatih (2008). Beyânî, , T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10598,beyani-apdf.pdf?0> 12-03.2017.

BAYAK, Cemal (Tarihsiz). Sehâbî Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10647,girispdf.pdf?0> 18.03.2017.

BİLGİN, Azmi (2011). Nigârî Dîvânı, , T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10638,nigar-i-divani-azmi-bilgin-pdf.pdf?0> 18.03.2017.

DEMİREL, Şener (1999). Şehrî, Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10652,girisvemetinpdf.pdf?0> 15.03.2017.

HARMANCI, Esat (Tarihsiz). Süheylî, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10650,girismetinpdf.pdf?0> 15.03.2017.

KARAKÖSE, Saadet (1994). Nev'îzâde Atâyî Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10637,nevi-zade-atayipdf.pdf?0> 15.03.2017.

KARAKÖSE, Saadet (2001). Sa'îd Giray Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10644,said-giray-divanipdf.pdf?0> 14.03.2017.

KAVRUK, Hasan (Tarihsiz). Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0> 12.03.2017.

MACİT, Muhsin (2012). Nedîm Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10635,nedim-divanipdf.pdf?0> 18.03.2017.

Meydan Larousse, Rüstem Maddesi, Sabah Gazetesi Yayınları, C.17, s.141, İstanbul.

TAŞ, Hakan (2004). Vahyî Divanı ve İncelenmesi, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10658,girispdf.pdf?0> 26.02.2017.

TATÇI, Mustafa (Tarihsiz). Yûnus Emre Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10662,girispdf.pdf?0> 26.03.2017.

YAZAR, İlyas (2012). Kânî Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10620,kani-divanipdf.pdf?0> 19.03.2017.

YENİKALE, Ahmet (2012). Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf?0> 12.03.2017.

YILDIRIM, Nimet (2008). Fars Mitolojisi Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
Zavotçu, Gencay (2013), Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü, Kesit Yayınları, İstanbul.